

УДК 378.013.42:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-34>**Юрій БРИНДІКОВ,***orcid.org/0000-0002-5621-2112**доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету
(Хмельницький, Україна) bryndik@i.ua***Олеся МІСІНЬКЕВИЧ,***orcid.org/0009-0005-4362-2330**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка
(Хмельницький, Україна) olesiamis@ukr.net*

МОВА ЯК ПЕРШООСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Публікація присвячена мовному питанню, яке характеризувалось гостротою та невирішеністю протягом багатьох століть, на сучасному етапі становлення української держави та суспільства, зокрема.

Ми звернулись до наукових напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників, що стосувались української мови, її значення при формуванні нації. Зауважено на провідній ідеї науковців: втрата мови разом з літературним надбанням та фольклором означатиме повне знищення народу.

В роботі згадано напрацювання Я. Радевича-Винницького, який популяризував українську мову у нелегкий час, захищав її самодостатність. З-поміж прихильників солов'їної виокремлено П. Й. Шафарика, Ф. Міклошича, Я. Ягича, Є. Желіховського, А. Шляйхера, І. Срезневського, доробок яких справив велике значення на становлення й функціонування української мови.

У публікації ми окреслили мову як похідну громадянського суспільства, ототожнили суспільну ідею з народним духом. Висвітлено функції мови, проаналізовано її вплив на формування суспільної свідомості, національної ідентичності в період трансформацій та викликів сьогодення.

Висвітлено генезу української мови через посередництво історичного екскурсу, що міститься в науковому доробку В. Кременя. Стаття включає висновки фахівців щодо необхідності дотримання мовних прав у суспільстві як передумови вірної державної мовної політики.

Ми звернули увагу на правовий аспект повноцінного функціонування мови, підкресливши її вагоме значення шляхом висвітлення низки функцій, спрямованих на забезпечення суспільних потреб.

У висновках наведено аргументи, що засвідчують самодостатність української мови, її вивільнення з кайданів російського шовінізму. Рекомендовано переорієнтування молоді як найбільш гнучкої когорти, зроблено наголос на необхідності посилення ініціативності органів державної влади, виробленні новітніх орієнтирів, що допомогатимуть у локалізації негативних настроїв та дій східного сусіда-агресора.

Ключові слова: мова, державотворення, шовінізм, національна ідентичність, функції мови, самодостатність української мови.

Yuriy BRYNDIKOV,

orcid.org/0000-0002-5621-2112

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy

Khmelnytsky National University

(Khmelnytskyi, Ukraine) bryndik@i.ua

Olesya MISINKEVICH,

orcid.org/0009-0005-4362-2330

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Social and Humanitarian Disciplines

Khmelnytskyi Regional Postgraduate Institute of Pedagogical Education named after Anatoly Nazarenko

(Khmelnytskyi, Ukraine) olesiamis@ukr.net

LANGUAGE AS THE BASIS OF THE UKRAINIAN NATION: CHALLENGES AND TRANSFORMATIONS IN THE MODERN WORLD

The publication is devoted to the language issue, characterized by acute and unresolved issues for many centuries at the current stage of the formation of the Ukrainian state and society.

We turned to the scientific works of domestic and foreign researchers that related to the Ukrainian language, its importance in the formation of the nation, its content, and its functionality. The leading idea of scientists was noted: the loss of the language, the literary heritage, and folklore would mean the destruction of the people.

The work mentions the work of Ya. Radevich-Vynnytskyi popularized the Ukrainian language in difficult times and defended its self-sufficiency. P. Y. Shafarik, F. Miklosych, Ya. Yagich, E. Zhelikhovsky, A. Schleicher, and I. Sreznevsky, whose works were of great importance for the formation and functioning of the Ukrainian language, are among the supporters of the nightingale.

In the publication, we outlined language as a derivative of civil society and identified social ideas with the national spirit. The functions of the language are highlighted, and its influence on the formation of social consciousness and national identity in the period of transformations and challenges of today is analyzed.

The genesis of the Ukrainian language is highlighted through the historical excursion contained in the scientific work of V. Kremen. The article includes experts' conclusions regarding the need to observe language rights in society as a prerequisite for a valid state language policy.

We paid attention to the legal aspect of the entire functioning of the language, emphasizing its essential importance by highlighting several functions to ensure social needs.

The conclusions provide arguments that prove the self-sufficiency of the Ukrainian language and its liberation from the shackles of russian chauvinism. The reorientation of youth as the most flexible cohort is recommended, and emphasis is placed on the need to strengthen the initiative of state authorities to develop the latest guidelines that will help localize the negative attitudes and actions of the eastern neighbor-aggressor.

Key words: *language, state formation, chauvinism, national identity, language functions, self-sufficiency of the Ukrainian language.*

Постановка проблеми. Мовне питання поставало гостро протягом всієї генези української народності, української нації та державотворення. Доречно згадати міркування професора, творця національної педагогіки, Григорія Григоровича Ващенка (Ващенко, 1954; Ващенко, 1976; Ващенко, 1950) щодо мови як інструменту протистояння російському шовінізму, ідентифікації українців на світовій арені.

Роздуми науковця характеризуються актуальністю, адже історія кремлівського поневолення повторюється і вимагає від сучасників діяти швидко та ефективно, опираючись на чималий науковий доробок, що містить знання і досвід з окресленої проблеми.

Варто наголосити на існуванні п'ятих колон, які діють за наказами кремля по всьому світу, і намага-

ються сфальшувати історію багатьох народів, дискредитуючи та цькуючи їх. Ще марксистичні передбачали ліквідацію класового суспільства, національних держав. Ідеї марксизму активно втілюються в життя російською федерацією у сучасному житті, наголошуючи на необхідності єднання (під егідою однієї наддержави, якою «ерефія» помилково себе вважає), мовної інтернаціоналізації.

На сьогодні гостро постає питання обрядово-звичаєвої сфери, соціально-психологічних обставин, що впливають на психічні властивості людини; мови як інструменту вирізнення українців з-поміж інших народів світу, відсутність чи зміна якої впливатиме на світогляд громадян. Втрата мови разом з літературними надбаннями, фольклором означатиме знищення, на що не погодиться жоден культурно розвинений народ.

Аналіз досліджень. З-поміж відданих українській мові осіб варто виокремити Ярослава Радевича-Винницького («Мова і нація», «Етикет і культура спілкування», «Лінгвоцид як форма геноциду»), який популяризував і підтримував рідну мову у найважчі часи, захищаючи її самобутність та самодостатність.

П. Й. Шафарик (досконало знав творчість Тараса Шевченка) щиро співчував українцям, які були підневільним народом, оспівував її культуру та бутність. Позитивно відгукувались про українську мову Ф. Міклошич (визначний славист, засновник порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов) та Я. Ягич (хорватський філолог, один з найвідоміших славистів II пол. XIX ст.).

Зусилля українців щодо розвитку своєї літературної мови на народній основі підтримував Є. Желіховський. Чимало корисного для української мови зробили А. Кримський, Л. Булаховський, О. Курило, Я. Янук, Я. Бодуен, В. Даль, М. Йогансен, Ю. Шевельов [Лесюк, 2021].

А. Шляйхер, І. Срезневський у своїх напрацюваннях переконливо доводили, що українська мова не є наріччям російської. В. Жаботинський у своєму науковому доробку акцентує увагу на необхідності розмежування української та російської мов, возвеличенні нашої культурної спадщини, створенні гідних умов навчання українців власною мовою від дитячого садочка до університету [Іванишин, Радевич-Винницький, 1994].

Мета статті полягає в окресленні мови як похідної громадянського суспільства, ототожненні суспільної історії з народним духом. Публікація передбачає висвітлення мовних функцій, аналітичної довідки щодо динаміки розвитку суспільної свідомості, національної ідентичності в період викликів та трансформацій в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні проблема мови є однією з найбільш обговорюваних, що розділяє суспільство на кілька таборів: ті, хто вважає слов'яну єдиною мовою на теренах України, і прихильників російської як такої, що має право бути поряд з державною мовою.

Соціологічні опитування, що спрямовані на виявлення ставлення українців до російської федерації, ствердно говорять про погіршення ставлення до східного сусіда, зокрема, його обрядово-звичаєвої сфери та мови. Попри це існує чимало несвідомих громадян, що виказують нейтралітет щодо росіян, їх культурної спадщини [Бриндіков, 2022]: 2021 рік – 88% громадян підтримало незалежність своєї держави (згодом показник зріс до 92%), про братні взаємини з росією теревенило 5% громадян України. З 24 лютого 2022 року рівень суспільної

свідомості зріс, збільшилась кількість осіб, патріотично налаштованих щодо всього українського.

Варто нагадати, що мовний розкол існував протягом тривалого проміжку історичного життя української держави: 300 років вона була колонією російської імперії з усіма негативними наслідками подібного явища [Ляшенко, Соловей, 2018].

У своєму науковому доробку В. Кремень [Белл, Зливков, 2008] вказує, що у XVIII ст. Україна використовувалась росією задля інтенсифікації процесу власного культурного зростання. XVIII–XIX ст. – Україна втратила самостійність, державність, поступово позбулась власного пріоритету в культурі (чимало діячів культурної сфери разом з мовою втратили національну самоідентичність).

Подібні обставини зберігались в українській державі й надалі. Період радянщини супроводжувався придушенням національного-культурного злету 20-х років минулого століття, загальмованим функціонуванням шару української мови (проміжний між простонародною та літературною мовами), що здійснювало деструктивний вплив на повноцінне існування й розвиток мови.

Сучасні наукові розвідки щодо мовної політики в Україні базуються на основі ґрунтовного аналізу світової практики з досліджуваної проблеми. Фахівці наголошують на необхідності дотримання мовних прав у суспільстві, що формує фундацію мовної політики держави. Остання покликана захищати мовні права громадян України, що є передумовою формування національної безпеки та захисту інформаційного простору України в умовах гібридної війни. Дослідники наголошують на основних важелях ефективної та дієвої мовної політики:

- врахування провідної ролі української як державної мови, що єднає суспільство / націю;
- захист та підтримка міноритарних мов;
- ефективні механізми дотримання мовних прав [Ажнюк, 2021].

Важливі кроки щодо мовного питання в українському суспільстві повинні здійснюватись шляхом вивчення та впровадження відповідних законодавчих актів. Держава мусить взяти на себе зобов'язання щодо розвитку державної мови, не забуваючи про підтримку інших мов, що діють на території України.

Жодне суспільство не може діяти та розвиватись без мови. Забезпечуючи суспільні потреби, мова виконує низку важливих функцій, серед яких вирізняються наступні [Іванишин, Радевич-Винницький, 1994; Зайченко, 2022]:

- комунікативна, сутність якої полягає у забезпеченні інформаційного зв'язку між членами

суспільства (відсутність цієї функції спровокує омертвіння мови);

– експресивна – універсальний засіб вираження внутрішнього світу індивіда, надає можливість перетворювати суб'єктивне в зовнішнє, об'єктивне стає доступним для сприйняття;

– ідентифікаційна, що забезпечує ототожнення особи / групи осіб в межах певної спільноти, забезпечує спільність людей з тими, хто жив задовго до нас і житиме після нас, хто на відстані, в інших краях;

– гносеологічна полягає в популяції, накопиченні досвіду суспільства, пізнанні нового, раніше не відомого;

– мислетворча вказує, що мова є засобом формування думки, тобто людина має можливість мислити у мовних формах;

– естетична у живому мовленні слугує інструментом комунікації;

– культурноносна постійно і виразно проявляється передусім у середовищі носіїв певної мови, адже через мову відбувається засвоєння людиною культури, духовних та моральних цінностей свого народу;

– номінативна (функція називання), завдяки якій усе пізнаване людиною одержує свою назву й існує таким чином в свідомості;

– фатична (контактовстановлювальна) допомагає при звертанні на себе уваги, підготовці потенційного співрозмовника до сприйняття інформаційного масиву;

– демонстративна сприяє підкресленню вираження за допомогою мови своєї національної, етнічної належності;

– волюнтативна допомагає вираженню волі щодо співрозмовника (порада, спонука, запрошення, прохання);

– магічно-містична проявляється в тому, що слова здатні викликати уявлення, образи істот, предметів не існуючих у природі;

– сигніфікативна (семантична) посилює твердження про те, що мова є необхідною умовою думки окремої особи навіть на самоті, оскільки слова допомагають утворенню поняття, без якого неможлива мисленнева діяльність.

Висновки. Чимала кількість успішних творчих проєктів, ініціатив українців за кордоном є кращим свідченням самодостатності української мови. Тривалий час спеціально створені інститути радянського союзу, а згодом російської федерації докладали великих зусиль щодо фальшування історії, насаджуючи ідеї ідентичності, формуючи комплекс меншовартості в «братніх народів». Сучасність яскраво демонструє те, що українці позбулись кремлівських пут, зруйнувавши своїми руками шовіністичну ідеологію. Українці згадали, що мова, як стверджував І. Огієнко, – це душа народу, його першооснова. Якщо мова загине – загине народ.

Фахівці наголошують на існуванні гострої потреби в сучасній українській мові, що використовується сучасними поетами, письменниками, представниками шоу-бізнесу тощо. За свідченням дослідників мовного питання, школярі виявляють великий інтерес до українського сленгу та сучасної української літератури. Науковці рекомендують змінити ситуацію, переорієнтовуючи молодь як найбільш гнучку когорту. Наголос зроблено на орієнтирах, ініціативності держави, локалізації інерційних процесів радянщини, що посилюються діяльністю східного сусіда-агресора, задля попередження розмежування української мови та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б. Мовна політика: Україна і світ. Науково-теоретичний журнал «Мовознавство». 2021. № 4 (319). С. 70–74.
2. Василь Іванишин, Ярослав Радевич-Винницький. Мова і нація. Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. 1994. 218 с.
3. Г. Ващенко. Виховання любови до Батьківщини. Журнал «Визвольний рух». 1954. 40 с.
4. Г. Ващенко. Виховний ідеал. Підручник для Виховників, Учителів і українських Родин. Частина I. Брюссель. 1976. 209 с.
5. Г. Ващенко. Виховний ідеал. Підручник для Виховників, Учителів і українських Родин. Частина II. Мюнхен. 1950. 94 с.
6. Г. О. Балл, В. Л. Зливков. Соціально-психологічні засади обґрунтування мовної політики в Україні. Журнал «Практична психологія та соціальна робота». 2008. № 4 (109). С. 1–9.
7. Лесюк М. Радевич-Винницький Я. Історія української мови : іноетнічні персоналії. Журнал «Мовознавство». 2021. С. 77–82.
8. Л. Ляшенко, Н. Соловей. Роль мов і вищої освіти в національній ідентифікації молоді (Ірландія та Україна). Журнал «Вища освіта України». 2018. № 4 (71). С. 75–77.
9. Наталія Зайченко. Відображення функцій мови у психолінгвістичній спадщині О. О. Потебні. Науково-методичний журнал. 2002. № 1. С. 51–54.
10. Ю. Бриндіков. Патріотизм як форма суспільної свідомості. Науковий журнал «Інноваційна педагогіка». 2022. № 50. С. 137–141.

REFERENCES

1. Azhniuk B. (2021). Movna polityka: Ukraina i svit. [Language policy: Ukraine and the world] Naukovo-teoretychnyi zhurnal «Movoznavstvo» – Scientific and theoretical journal «Linguistics», 4 (319), 70–74. [in Ukrainian].
2. Vasyl Ivanyshyn, Yaroslav Radevych-Vynnytskyi (1994). Mova i natsiia. [Language and nation] Tezy pro mistse i rol movy v natsionalnomu vidrodzhenni Ukrainy – Theses on the place and role of language in the national revival of Ukraine, 218. [in Ukrainian].
3. H. Vashchenko. (1954). Vykhovannia liubovy do Batkivshchyny [Education of love for the Motherland] Zhurnal «Vyzvolnyi rukh» – «Liberation Movement» magazine, 40. [in Ukrainian].
4. H. Vashchenko. Vykhovnyi ideal. (1976). [An educational ideal] Pidruchnyk dlia Vykhovnykiv, Uchyteliv i ukrainskykh Rodyn. Chastyna I – Textbook for Educators, Teachers, and Ukrainian Families. Part I, 209 p. [in Ukrainian].
5. H. Vashchenko. (1950). Vykhovnyi ideal. [An educational ideal] Pidruchnyk dlia Vykhovnykiv, Uchyteliv i ukrainskykh Rodyn. Chastyna II – Textbook for Educators, Teachers, and Ukrainian Families. Part II, 94 p. [in Ukrainian].
6. H. O. Ball, V. L. Zlyvkov. (2008). Sotsialno-psykholohichni zasady obgruntuvannia movnoi polityky v Ukraini. [Socio-psychological foundations of language policy justification in Ukraine] Zhurnal «Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota» – Journal «Practical Psychology and Social Work», 4 (109), 1–9. [in Ukrainian].
7. Lesiuk M. Radevych-Vynnytskyi Ya. (2021). Istoriiia ukrainskoi movy: inoetnichni personal. [History of the Ukrainian language: foreign-ethnic personalities]. Zhurnal «Movoznavstvo» – Journal «Linguistics», 77–82. [in Ukrainian].
8. L. Liashenko, N. Solovei. (2018). Rol mov i vyshchoi osvity v natsionalnii identyfikatsii molodi (Irlandiia ta Ukraina). [The role of languages and higher education in the national identification of young people (Ireland and Ukraine)] Zhurnal «Vyshcha osvita Ukrainy» – Journal «Higher education in Ukraine», 4 (71), 75–77. [in Ukrainian].
9. Nataliia Zaichenko. (2002). Vidobrazhennia funksii movy u psykholingvistychnii spadshchyni O. O. Potebni. [Reflection of language functions in the psycholinguistic heritage of O. O. Potebny] Naukovo-metodychnyi zhurnal – Scientific and methodical journal, 1, 51–54. [in Ukrainian].
10. Yu. Bryndikov. (2022). Patriotyzm yak forma suspilnoi svidomosti. [Patriotism as a form of social consciousness] Naukovyi zhurnal «Innovatsiina pedahohika» – Scientific journal «Innovative Pedagogy», 50, 137–141. [in Ukrainian].